

Op weg naar een basiskwaliteit voor natuur

Robert Kwak
Arnold van den Burg
Gerrit Dommerholt
Arnold van Kreveld
Anton Stortelder
René van Wijngaarden

Er is in Nederland veel aandacht voor dieren die met uitsterven worden bedreigd. En terecht. Maar een ander probleem sneeuwt daardoor onder: ook veel algemene soorten zijn in een vrije val terecht gekomen. De kwaliteit van de leefomgeving is kennelijk niet meer toereikend om populaties van deze algemene soorten in stand te houden. Om deze trend te stoppen en populaties te laten herstellen, is minimaal een 'basiskwaliteit' voor natuur nodig, ook buiten de aangewezen natuurgebieden. We moeten de basiskwaliteit maatschappijbreed agenderen en integreren in besluitvorming en beheer om daadwerkelijk een trendbreuk te realiseren in de achteruitgang van soorten.

Het gaat niet goed met de natuur in Nederland. Uit Duits-Nederlands onderzoek blijkt dat de biomassa aan vliegende insecten in 27 jaar met ruim 75% is afgenomen (Hallmann et al., 2017). Dit onderzoek kreeg veel aandacht, maar staat niet op zichzelf. In Nederland namen van veel soorten de aantallen en verspreiding af (Compendium voor de Leefomgeving en Living Planet Report (WWF, 2016)). Bijvoorbeeld dagvlinders namen in aantallen en verspreiding sinds 1992 af met bijna 40%; en van de argusvlinder is sinds 1992 nog maar 2% over. Het aantal vogels in het landelijk gebied in de EU kelderde de afgelopen 30 jaar met 55% (Inger et al., 2015); dat zijn alleen al in Noordwest Europa 420 miljoen vogels minder.

Niet alleen bijzondere soorten nemen in aantallen en verspreiding af, maar ook (voorheen) algemene soorten. De afnamen vinden zowel binnen als buiten natuurgebieden plaats, maar is sterker buiten de natuurgebieden. Deze verarming beïnvloedt maatschappelijke, economische en culturele ecosystemendiensten (fig. 1). Een aantal effecten liggen voor de hand; soms zijn de effecten indirecter, zoals verminderde vruchtzetting door afname van bestuivers van gewassen en wilde planten, natuurlijke plaagbescherming en moeten er extra inspanningen tegen kustafslag worden gedaan, terwijl het effectiever en goedkoper is om zeegrasvelden en schelpdierbanken in stand te houden die uit voldoende individuen bestaan om gezamenlijk sediment vast te houden. Maar ook cultureel heeft de verarming van de natuur effecten, zoals minder kwaliteit van de

groene recreatie en minder kwaliteit van het natuurlijk erfgoed. De afnames van aantallen individuen en soorten hebben ook effect op de voedselwebben waarvan de verschillende soorten een onderdeel vormen. Veranderingen werken door in het gehele voedselweb. Veel 'bijzondere' beschermde diersoorten zijn afhankelijk van een groot voedselaanbod en daarmee van hoge dichtheden aan algemene soorten. Dit is uitgebreid bestudeerd voor de grauwe klauwier (van den Burg et al., 2011), maar ook voor bijvoorbeeld grutto- en korhoenkuikens blijkt het gebrek aan insecten van cruciaal belang te zijn.

Om de achteruitgang van de biodiversiteit in Nederland te stoppen kunnen we niet meer volstaan met het beschermen van soorten en habitats in natuurgebieden. Ook buiten natuurgebieden is een 'basiskwaliteit voor natuur' noodzakelijk. Het uitgangspunt voor basiskwaliteit voor natuur is dat algemene soorten algemeen blijven of weer worden. Om dat te realiseren is een set van condities noodzakelijk, die voortkomen uit abiotiek, landschappelijke inrichting en beheer en gebruik, die het leefgebied van planten en dieren bepalen. De basiskwaliteit is daarbinnen de minimale vereiste waaraan deze set van condities moet voldoen teneinde een gewenst niveau van biodiversiteit duurzaam in stand te houden. Deze basiskwaliteit staat in dezen voor de ecologisch duurzame vorm van landgebruik gegeven de van nature aanwezige randvoorwaarden en cultuurhistorische context. De exacte

Fig. 1. Voorbeelden van ecosystemendiensten in Nederland, verdeeld over productiediensten, culturele diensten en regulerende diensten (bron: PBL et al., 2014, www.pbl.nl).

invulling van de basiskwaliteit kan lokaal verschillen en is afhankelijk van de aanwezige variatie en habitats (dus ook bijvoorbeeld agrarisch grasland of stedelijke bebouwing).

Met het realiseren van een basiskwaliteit voor natuur in Nederland moeten bijvoorbeeld de vogelsoorten die in 1950 algemeen waren (dus geen Rode lijstsoorten) hun algemene status herwinnen, natuurlijk voor zover de knelpunten voor deze soorten niet buiten Nederland liggen. Een kenmerk van veel sterk in aantal afgenomen algemene vogelsoorten is dat ze niet beperkt waren tot natuurgebieden, maar vooral in het landelijk gebied en de stad voorkwamen, zoals de Kievit, scholekster en spreeuw. Een trendbreuk is hier dringend nodig, waarna een flink herstel op zou moeten treden. Tweederde van het landoppervlak van Nederland bestaat uit agrarisch gebied. Zowel wat betreft de intensiteit van het landgebruik als milieubelasting veroorzaakt de landbouwsector knelpunten voor veel soorten planten en dieren. Zonder aan landbouwgebieden een bepaalde basiskwaliteit voor natuur vast te koppelen, zal herstel van biodiversiteit in Nederland nooit slagen. Door de schaalvergroting in de landbouw worden populaties van soorten doorsneden, waarbij de uitsterfkans van die kleine overgebleven populaties aanzienlijk is. De discussie over de landbouw is inmiddels breed op gang gekomen, waarbij ook door de sector zelf wordt gesproken over fundamentele aanpassingen ten behoeve van natuur en milieu. De uitkomsten van een enquête onder 2287 landbouwers in het dagblad Trouw geven daarvan een overduidelijk signaal (Bouma & Marijnissen, 2018). Een uitgewerkte basiskwaliteit – d.w.z. de minimale omgevings- en milieukeurmerken – kan het proces naar een natuur-inclusieve landbouw richting helpen geven.

Basiskwaliteit als oplossingsrichting

Er zijn vier sporen om de basiskwaliteit te realiseren:

1) COMMUNICATIE

Kennisoverdracht vanuit ecologen en natuurbeschermers naar beleidsmakers, beheerders en andere stakeholders is van groot belang om een basiskwaliteit voor natuur te realiseren. Vaak is het geen onwil bij bestuurders en groenbeheerders om rekening te houden met natuurwaarden, maar ontbreekt het aan kennis, inzicht en manier van denken. Veelal wordt sectoraal gedacht en maken verschillende afdelingen

eigen afwegingen met als resultaat een achteruitgang van de biodiversiteit. Door het samenwerken van afdelingen en natuur-inclusief denken kunnen stappen voorwaarts gezet worden. Door alleen al met bijvoorbeeld gemeenten in gesprek te gaan over de basiskwaliteit voor natuur ontstaat er kennisuitwisseling, waardoor eerste resultaten binnen bereik komen. In overleg is vaak veel mogelijk, zoals de aankleding van het landschap met heggen en poelen en aangepast maai-beheer. Stimulering van natuur-inclusief boeren en een natuur-inclusieve inrichting van industrieterreinen zijn weliswaar moeilijker om aan te zwengelen, maar ook met de meest ingewikkelde milieuproblemen (denk aan stikstof, fosfaat en organische verbindingen, zoals PCB's en dioxinen, en pesticiden-gebruik) kan direct aan de slag gegaan worden om de basiskwaliteit van onze leefomgeving te verbeteren. Dit is ook beschreven door Berendse (2016).

2) HET NEMEN VAN NO REGRET MAATREGELN

Een eerste indruk van soorten waar het om gaat is gegeven in de Oranje lijst vogels (Sovon, 2013); voor andere soortgroepen is dit nog niet verder ingevuld en uitgewerkt. Zonder dat het kwantitatief is uitgewerkt, zoals bij de vogels, maar door publicaties, zoals de achteruitgang van insecten in natuurgebieden in Nederland (Hallman et al., 2018) door berekende trends van het Planbureau voor de Leefomgeving en het ontwikkelen van Rode lijsten kan wel een kwalitatief beeld worden geschetst welke soortgroepen relevant zijn.

Ook de maatregelen die moeten worden genomen om de doelen te realiseren zijn nog niet allemaal uitgewerkt. Maar van de kennis opgedaan bij soorten die voorkomen in natuurgebieden en bij het herstel van habitats zijn vaak maatregelen af te leiden die voor de algemene soorten relevant zijn. Er zijn nu al veel 'no regret' maatregelen te realiseren, waarvan zeker is dat ze een positief effect hebben. Voorbeelden hiervan zijn: vissen moeten paaiplaatsen kunnen bereiken, de fosfaatconcentratie voor een goede ontwikkeling van waterplantvegetaties moet onder de 0,03 mg/l P liggen (Roelofs, in prep.) en er moeten voldoende bloeiende planten zijn gedurende het gehele seizoen, geschikt als voedselbron voor de verschillende insectengroepen. Giftstoffen die de wilde bijenpopulaties en andere insectengroepen bedreigen moeten worden geweerd (Rundlöf et al., 2015). De 'no regret' maatregelen kunnen gerealiseerd

worden bij zowel abiotiek, inrichting van het landschap als beheer en gebruik.

3) HET ONTWIKKELEN VAN SCIENCE BASED MAATREGELNPAKKETTEN

Een belangrijk onderdeel voor de invulling van de basiskwaliteit voor natuur is het vaststellen van de minimale vereisten waaraan de set van condities moet voldoen voor de instandhouding van (voorheen) algemene soorten. Als we deze vereisten wetenschappelijk onderbouwd kunnen bepalen, levert dit direct praktische handvatten op voor verbetering van de randvoorwaarden voor de ontwikkeling van leefgemeenschappen waar deze niet op orde zijn. Dit is wezenlijk anders dan het beoordelen van de natuurkwaliteit van terreinen op basis van de aanwezige flora en fauna (Sanders et al., 2018), omdat een dergelijke aanpak geen inzicht geeft in het handelingsperspectief ter plaatse. Analyses die inzicht zouden moeten geven in de abiotiek maar op basis van bijvoorbeeld Ellenberggetallen tot stand komen, zijn bovendien weinig toepasbaar in agrarische graslanden en steden.

Voor de verschillende regio's en habitats moet nog in kaart worden gebracht welke condities ('knoppen') ertoe doen en wat de stand van de knoppen moet zijn om te kunnen spreken van het bereiken van een basiskwaliteit voor natuur. Op iedere locatie in Nederland zou de actuele stand van deze knoppen hiermee vergeleken moeten kunnen worden, waardoor het mogelijk wordt de knoppen die nog niet juist staan, in de goede richting te zetten met behulp van maatregelenpakketten.

4) MONITORING

Omdat een snelle start noodzakelijk is voor het behoud en, hopelijk, enig herstel van biodiversiteit, is het bijzonder gewenst de effectiviteit van de verschillende toegepaste activiteiten en maatregelen te volgen. Immers de ene maatregel is waarschijnlijk effectiever dan de andere, en er kan alleen lering uit maatregelen worden getrokken als de uitgangssituatie en effecten inzichtelijk gemaakt worden. Zowel de stand van de knoppen wordt gemonitord alsook het voorkomen van soorten, zoals de vogelsoorten van de Oranje lijst, en hun dichtheden, als ultieme graadmeters voor het succes van uitgevoerde maatregelen. Monitoring maakt ook de terugkoppeling en motivatie naar de verschillende stakeholders mogelijk, wat van belang is om de relevantie van hun handelen aan te tonen.

Boven: ingepalmde berm (gemeente Lochem) met sporen van de mestinjecteur tot aan de verharding;

onder: een stap richting basiskwaliteit: herstelde bermvegetatie; een bijdrage aan het herstel van de droge ecologische infrastructuur voor onder andere insecten. Voorwaarde is dat gemeenten hierop handhaven (foto's: Vogelbescherming Nederland).

Basiskwaliteit voor natuur in de Achterhoek

De Achterhoek is historisch gezien een ecologische 'hot spot'. Juist in deze regio is de landbouw de afgelopen decennia sterk geïntensiveerd, percelen zijn opgeschaald en de landbouwbedrijfsvoering concentreert zich op de melkveehouderij met de daarbij behorende gewasteelt van vooral intensief grasland met monoculturen raaigras en mais. De achteruitgang van veel soorten is in deze regio merkbaar. Er staan 31 algemene vogelsoorten behorend bij dit landschapstype op de landelijke Rode Lijst (van Kleunen et al., 2017), waarvan ruim driekwart in de Achterhoek afhankelijk is van de landbouwpraktijk en inrichting van het agrarisch landschap.

In een viertal gemeenten in de Achterhoek (Oost Gelre, Berkelland, Lochem en Bronckhorst) is inmiddels verkend of

en hoe het concept van basiskwaliteit voor natuur verder zou kunnen worden ingevuld en relevant gemaakt voor gemeenten. Besproken is waarvoor gebiedspartijen warmlopen, wat haalbaar is en waarvoor partijen in actie zouden willen komen. Aanwezig waren vertegenwoordigers van drie van de vier gemeenten waar een verkenning wordt uitgevoerd, Provincie Gelderland, Waterschap Rijn en IJssel, Natuurmonumenten, Vogelbescherming Nederland, Vereniging Agrarisch Landschap Achterhoek, Vereniging Gelders Particulier Grondbezit, de Wild Beheer Eenheden en Stichting Staring Advies. Als belangrijke speler in het agrarisch gebied is het spijtig dat LTO uiteindelijk niet is aangeschoven bij dit overleg. De eerste stap om gezamenlijk tot onderstaande speerpuntenlijst te komen is met instemming van alle deelnemende partijen bereikt.

De volgende stap, die najaar 2018 met deze gemeenten – en andere gemeenten die interesse hebben om mee te werken – wordt ingezet, is het identificeren en aanjagen van concrete acties en projecten ter verbetering van de basiskwaliteit voor natuur, op basis van onderstaande lijst.

LANDSCHAPPELIJKE INRICHTING

1. Het landschap is herkenbaar als passend in de Achterhoek
2. Het landschap is toegankelijk voor de burger
3. Afgetakelde landschapselementen worden hersteld
4. Kinderen kunnen een veldboekje plukken
5. Boerderijen en schuren worden groen ingepast
6. Watergangen en houtsingels worden afgeschermd met bufferzones van enkele meters

7. Taluds van watergangen worden benut om het coulissenlandschap te herstellen
8. Maaipaden worden anders (ecologisch) ingericht
9. Gestimuleerd wordt dat tuinen en erven 'onthard' worden
10. Industrierreinen worden natuurvriendelijker ingericht

BEHEER EN GEBRUIK

11. Bermen worden hersteld en ecologisch beheerd t.b.v. kruiden, insecten, vogels, wild en beleving
12. Op maaipaden wordt het maaisel afgevoerd
13. Organisch materiaal als gevolg van het landschapsbeheer wordt benut als grondstof
14. (Weide)vogels in agrarische landschappen kunnen hun jongen grootbrengen abiotiek
15. Het bodemleven wordt hersteld
16. De landbouw wordt duurzamer (meer grondgebonden, minder input van mineralen)

OVERIG

17. De boer neemt zijn verantwoordelijkheid richting de burger voor een bijdrage aan een gezond, attractief landschap
18. (Basis)scholen worden gestimuleerd om leerlingen te wijzen op de natuur buiten

Basiskwaliteit landelijk?

Naast het eerste pilot project in de Achterhoek, zal het begrip basiskwaliteit ook moeten worden opgepakt door een groot aantal andere stakeholders dan gemeenten. Door Vogelbescherming Nederland is een taskforce opgericht om dit verder uit te werken en vorm te geven. Bij het ontwikkelen van een basiskwaliteit zijn veel verschillende maatregelenpakketten mogelijk en noodzakelijk, bovendien zijn er ook veel partijen bij betrokken. Het is een niet eenvoudige en lange weg, maar willen we de biodiversiteit in Nederland daadwerkelijk veilig stellen, dan is deze weg onontkoombaar.

Literatuur

- Berendse, F., 2016.** Wilde Apen. Natuurbescherming in Nederland. KNNV uitgeverij.
- Bouma, J & H. Marijnissen, 2018.** Boer wil duurzamer om uit de crisis te komen. Dagblad Trouw 19 juni 2018. (<https://destaatvandeboer.trouw.nl/>).
- Burg, A. van den, M. Nijssen, M. Geertsma, S. Waasdorp & D. Van Nieuwenhuysse, 2011.** De

grauwe klauwier, ambassadeur voor natuurherstel. KNNV Uitgeverij Zeist.

Inger, R., R. Gregory, J.P. Duffy, I. Scott, P. Voříšek & K.J. Gaston, 2015. Common European birds are declining rapidly while less abundant species' numbers are rising. *Ecology Letters* 18: 28-36.

Hallmann, C. A., M. Sorg, E. Jongejans, H. Siepel, N. Hofland, H. Schwan, W. Stenmans, A. Müller, T. Hörren, D. Goulson & H. de Kroon, 2017. More than 75 percent decline over 27 years in total flying insect biomass in protected areas. *PloS one*, 12(10), e0185809.

Hallmann, C.A., T. Zeegers, R. van Klink, R. Vermeulen, P. van Wielink, H. Spijkers & E. Jongejans, 2018. Analysis of insect monitoring data from De Kaaistoep and Drenthe. Department of Animal Ecology and Physiology, Faculty of Science, Institute for Water and Wetland Research, Radboud University, Nijmegen, The Netherlands.

Kleunen, A. van, R. Foppen & C. van Turnhout, 2017. Basisrapport voor de Rode Lijst Vogels 2016 volgens Nederlandse en IUCN-criteria.

Sovon-rapport 2017/34. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

PBL, WUR, CICES, 2014. Examples of ecosystem services in The Netherlands. Infographic PBL, Den Haag.

Roelofs, J., in prep. Waterplanten en Waterkwaliteit.

Rundlöf, M., G.K. Andersson, R. Bommarco, I. Fries, V. Hederström, L. Herbertsson, O. Jonsen, B.K. Klatt, T.R. Pedersen, J. Yourstone & H.G. Smith, 2015. Seed coating with a neonicotinoid insecticide negatively affects wild bees. *Nature*, doi: 10.1038/nature14420.

Sanders, M.E., P. Schippers & H.A.M. Meeuwssen, 2018. Beoordelen van de natuurkwaliteit in het Natuurnetwerk. De Levende Natuur jaargang 119 (1): 30-35.

Sovon, 2013. De stand van de vogels in 2013. Sovon Vogelbalans 2013: 13-16.

Vlinderstichting, De, 2018. De Vlinderstand 2018.

WWF, 2016. Living Planet Report. Produced in collaboration with ZSL and Global Footprint Network.

Summary

Towards a base-level for habitat quality

Populations of (formerly) common species, from insects to birds, are declining in the Netherlands. Apparently, the quality of their habitats has become insufficient across large surface areas. To counteract these declines, we should have a base-level for habitat quality for all landscapes in the Netherlands, so besides nature reserves also agricultural and build-up areas. We define this base-level per landscape type as the set of environmental and landscape characteristics which allows the development of

the plant and animal community which typically belongs to that landscape. Many of the remedies to take away the bottlenecks to achieve a base level of habitat quality are no-regret measures, but are not incorporated in landscape management policies and practices. So, ecologists should get themselves more involved in the appropriate decision making processes. This includes the Dutch agricultural system, changes in which are crucial for the protection and restoration of biodiversity. In four municipalities it was investigated if the concept of a base-line for habitat quality was a useful framework for managers to direct their landscape conservation and restoration efforts. So far, this resulted in 18 issues which will be further addressed by concrete action plans. Linking the prerequisites for biodiverse environments to all Dutch landscape types can direct and structure many existing and forthcoming initiatives for nature restoration in the Netherlands.

Dankwoord

Grote dank is verschuldigd aan Ruud Foppen, Bas van Leeuwen, Marijn Nijssen, Jan Roelofs, Hans Sprangers, Michiel Wallis de Vries en Ronald Zollinger voor het intensief meedenken bij de totstandkoming van dit artikel.

Drs. R.G.M. Kwak
Vogelbescherming Nederland
Boulevard 12
3707 BM Zeist
Robert.Kwak@vogelbescherming.nl

Dr. Ir. A.B. van den Burg
Stichting Biosfeer
Onderlangs 17
6731 BK Otterlo
bsp@upcmail.nl

G.J.G. Dommerholt MSc
Vogelbescherming Nederland
Boulevard 12
3707 BM Zeist
Gerrit.Dommerholt@vogelbescherming.nl

Drs. A.R. van Kreveld
Bureau Ulucus
a.kreveld@xs4all.nl

Dr. A.H.F. Stortelder
Huijskesdijk 2
7136 ME Zieuwent
Stortelder.Anton@Gmail.com

Dr. ir. R.P.A. van Wijngaarden
Vogelbescherming Nederland
Boulevard 12, 3707 BM Zeist
Renwijn123@gmail.com